

ЛОТИШ Т. В.,

аспірант

(Навчально-науковий інституту
права імені Іоаннікія Малиновського
Національного університету
«Острозька академія»)

УДК 343.151

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.4.60>

НОРМАТИВНІ ВИМОГИ ДО СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ КРАЇН БАЛТІЇ ТА УКРАЇНИ

Стаття присвячена порівняльному дослідженню нормативних вимог до судових рішень у кримінальному процесі країн Балтії та України. Досліджено поняття та наукові підходи до визначення нормативних вимог до судових рішень в кримінальному процесі, а також їх важливість з позиції кримінально-процесуальної форми, перспектив перегляду та оскарження та значення для суспільства. На основі аналізу законодавства (Конституційних норм, кримінальних процесуальних законів/кодексів) Литовської Республіки, Латвійської Республіки, Естонської Республіки та України, практики Європейського суду з прав людини встановлено, що кожна з згаданих країн під час формування свого кримінального процесуального закону мала доволі схожу вихідну ситуацію. Після розпаду радянської системи наприкінці 1980-х років правові та процесуальні реформи у вказаних країнах проводились не лише під впливом демократичних, європейських цінностей, а й шляхом упровадження конфронтаційних процедур. Визначено, що ефективна реформа компонентів кримінального правосуддя є багатоаспектним процесом, який не лише охоплює конституційні та законодавчі зміни, але також провокує інституційні реформи та інновації. У статті охарактеризовано види судових рішень у кримінальному процесі та нормативні вимоги до них. Проаналізовано, зокрема, вимоги до основних частин судового рішення (вступна, описова, мотиваційна, резолютивна тощо) та перелік елементів, які обов'язково зазначаються у кожній з частин. Крім того, визначено ряд проблемних питань, які виникли у практиці застосування нормативних вимог, оскільки процес реформ кримінального судочинства та якісної їх імплементації не є однозначним і не може бути відокремлений від інших соціальних подій та пріоритетів, включаючи економічні та фінансові реалії, рівень злочинності та громадську думку.

Ключові слова: *судове рішення, законність, обґрунтованість, вмотивованість, вирок, ухвала, постанова.*

Lotysh T. V. Normative requirements for court decisions in criminal proceedings the Baltic countries and Ukraine

The article is devoted to a comparative study of normative requirements for court decisions in the criminal process of the Baltic countries and Ukraine. Concepts and scientific approaches to determining normative requirements for court decisions in criminal proceedings, as well as their importance from the point of view of the criminal procedural form, perspectives of review and appeal, and significance for society, were studied. Based on the analysis of the legislation (Constitutional norms, criminal procedural laws/codes) of the Republic of Lithuania, the Republic of Latvia, the Republic of Estonia and Ukraine, the practice of the European Court of Human

Rights, it was established that each of the mentioned countries had a fairly similar initial situation during the formation of its criminal procedural law. After the collapse of the Soviet system in the late 1980s, legal and procedural reforms in these countries were carried out not only under the influence of democratic, European values, but also through the introduction of confrontational procedures. It is determined that effective reform of criminal justice components is a multifaceted process that not only encompasses constitutional and legislative changes, but also provokes institutional reforms and innovations. The article describes the types of court decisions in criminal proceedings and the regulatory requirements for them. In particular, the requirements for the main parts of the court decision (introductory, descriptive, motivational, resolute, etc.) and the list of elements that must be specified in each of the parts have been analyzed. In addition, a number of problematic issues that have arisen in the practice of applying regulatory requirements are identified, since the process of criminal justice reforms and their qualitative implementation is not unambiguous and cannot be separated from other social events and priorities, including economic and financial realities, the level of crime and public opinion.

Key words: *court decision, legality, reasonableness, motivation, sentence, decision, resolution.*

Вступ. Дослідження нормативних вимог до судових рішень в кримінальному процесі є актуальним з багатьох причин. По-перше, ці вимоги є невід’ємним атрибутом кримінальної процесуальної форми, основною вимогою якої є те, що усі процесуальні дії і рішення повинні бути закріплені в процесуальних документах. Ця вимога не є виключно догматичною, її практичне значення обумовлюється тим фактом, що якісне здійснення правосуддя неможливе без дотримання відповідної процесуальної форми, що в свою чергу є гарантією права на справедливий судовий розгляд, передбаченого ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. По-друге, маючи вплив на всіх учасників судового процесу, нормативні вимоги надають можливість оцінювати діяльність суду в процесі вирішення завдань кримінального провадження та пов’язувати судові рішення з вимогами законодавства. По-третє, нормативні вимоги є стандартом, відповідно до якого можлива перевірка та перегляд судових рішень, а перевірка судового рішення стосовно його обґрунтованості та законності є основною метою апеляційного провадження. За результатами розгляду апеляційної скарги суд має ряд опцій, зокрема, скасувати або змінити судові рішення суду попередньої інстанції. Вирішуючи в кожному окремому випадку конкретне правове питання судові рішення у кримінальному процесі загалом сприяє охороні громадського та державного ладу, прав і законних інтересів громадян, попередженню та викоріненню злочинності.

Поняття, класифікацію кримінальних процесуальних рішень та вимоги до них досліджено в роботах наступних представників правової науки: Ю.П. Аленіна, С.А. Альперта, І.В. Басистої, Н.В. Глинської, І.В. Гловюк, В.А. Журавля, О.В. Капліної, Л.Д. Кокорева, В.О. Коновалової, Д.П. Котова, Г.О. Кузьміна, Л.М. Лобойка, П.А. Лупинської, А.Б. Ломідзе, Ю.В. Манаєва, М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, Д.П. Письменного, М.А. Погорецького, Д.А. Постового, В.Г. Пожар, Н.В. Профатилової, В.В. Смірної, С.М. Смокова, О.Б. Соловйова, І.А. Тітка, С.С. Тюхтенєва, Л.Д. Удалової, В.І. Чернобука, В.Ю. Шепітька, О.Г. Шило, М.Є. Шумила та ін. Важливі аспекти проблеми мотивування процесуальних рішень були предметом наукових пошуків знаних представників науки кримінального процесу – М.І. Бажанова, М.М. Гродзинського, І.Д. Перлова, А.Л. Рівліна, М.С. Строговича, М.О. Чельцова-Бебутова та ін. Однак, комплексних порівняльних досліджень питань, пов’язаних з нормативними вимогами до судових рішень у кримінальному процесі, не проводилося.

Постановка завдання. Метою дослідження є розкриття сутності вимог до судових рішень у кримінальному процесі країн Балтії: Литовської Республіки, Латвійської Республіки, Естонської Республіки та України і їх значення, вирішення теоретичних і практичних

питань, пов'язаних із пошуком оптимальної нормативної моделі закріплення вимог до судових рішень у кримінальному процесі. Методологічну основу дослідження становлять загальний діалектичний метод пізнання. Використання порівняльно-правового методу дозволяє виокремити відмінності українського правового регулювання порядку прийняття судових рішень і їх властивостей від застосовуваного в країнах Балтії. За допомогою аналітичного методу визначено характеристики різних видів судових рішень. Системний метод застосований для з'ясування місця і значення основних вимог до судових рішень в кримінальному процесі: законності, обґрунтованості, вмотивованості. Структурно-функціональний метод допоможе пізнати структуру судового рішення в кримінальному процесі країн Балтії та України.

Результати дослідження. Аналізуючи та визначаючи характер і зміст обсягу вимог до судового рішення (законність, обґрунтованість, вмотивованість, справедливість тощо) науковці пропонували різні визначення їх юридичного змісту. До того ж цілком справедливим є твердження Г. В. Фазікош про те, що немає жодних підстав вважати, що юридична природа та соціальна сутність судового рішення в цивільному судочинстві відрізняється чимось від юридичної природи та соціальної сутності вироку суду в кримінальному судочинстві. І в першому, і в другому випадку це – акт реалізації судової влади, що має вигляд процесуального документа з однієї і тієї ж причини; це – єдино можлива і допустима форма його постановлення, оскільки процес є єдиною формою реалізації правосуддя. І в кримінальному, і в цивільному процесуальному праві до цього акту правосуддя пред'являються аналогічні вимоги: законність та обґрунтованість. В межах обох процесів він виноситься іменем України і йому притаманна обов'язкова сила [1, с. 28]. На думку М. Г. Авдюкова, судові рішення має бути законним і обґрунтованим, визначеним, безумовним, точним і повним; [2, с. 213-214]. Н. В. Глинська вважала вимоги до судових рішень правовими стандартами їх доброякісності [3, с. 180]. Що стосується виключно кримінального провадження, то В. Т. Горобець, П. А. Лупинська, С. Г. Мірецький, І. Д. Перлов, І. А. Остапенко, О. Ю. Гай зауважували те, що законність, обґрунтованість і справедливість є вимогами конкретно до вироку як до особливого виду судового рішення в кримінальному процесі [4, с.180]. Загалом, в науці кримінального процесуального права до властивостей судових рішень і вимог, що ставляться до них відносили законність, обґрунтованість, справедливість, вмотивованість, істинність, преюдиційність, розумність, законну силу, правову визначеність, доцільність, незмінність, неспростовність, стабільність, можливість втілення, обов'язковість, винятковість і ряд інших [5].

Усі судові рішення повинні відповідати нормам права, бути обґрунтованими, справедливими і мотивованими, але *de facto* не кожне судові рішення, яке набрало законної сили, має ці властивості в повній мірі. Такі ситуації виникають, коли судові рішення, які не відповідають повною мірою вищевказаним вимогам, наприклад, обґрунтованості й вмотивованості, з різних причин не оскаржується сторонами і вступають в законну силу. В достатній мірі не підпадають під задані вимоги деякі судові рішення, винесені у справах, за якими Європейський Суд з прав людини визнав порушення прав і свобод людини, передбачених Європейською Конвенцією з прав людини, оскільки вони не відповідають правовим нормам, визначеним Конвенцією і не можуть в цій ситуації відповідати вимогам законності. Проблема, яка стосується невідповідності судових рішень національним нормативним вимогам відповідно до статті 6 Конвенції зазвичай виникає, коли національний суд не враховує конкретний, доречний і вагомий аргумент, повідомлений заявником («Нечипорук і Йонкало проти України») [6]. У такому випадку судові рішення не є обґрунтованими та належно вмотивованими.

Латвійська Республіка, Литовська Республіка, Естонська Республіка та Україна раніше належали до радянського блоку і протягом більшої частини ХХ століття мали схожі системи кримінального процесу, інститути кримінальної юстиції та відповідні процедури. Після розвалу радянської системи наприкінці 80-их років правові та процесуальні реформи в багатьох країнах колишнього СРСР проходили не лише під впливом ліберально-демократичної ідеології, але й заради запровадження змагальності в кримінальному процесі. Утім, дієва реформа складових кримінальної юстиції являє собою непростий процес, який спонукає не лише до конституційних і правових змін, але й до інституційних реформ і новацій, із змі-

нами в професійній культурі причетних спільнот. Більш того, процес реформ не є прямолінійним і не може проходити в ізоляції від інших суспільних подій і пріоритетів, включаючи економічні й фінансові реалії, рівень злочинності в країні та громадську думку.

Дослідження законодавства країн Балтії є предметом особливого зацікавлення, оскільки ці країни історично споріднені з Україною та успішно інтегрувалися до європейської спільноти. Варто зазначити, що кримінально-процесуальне законодавство країн Балтії між собою дуже гармонізовано, оскільки воно приймалося практично одночасно. При цьому правова політика цих держав та їх кримінально-процесуальна політика на момент прийняття кримінальних процесуальних законів була спрямована на імплементацію та гармонізацію норм відповідно до законодавчих норм Європейського союзу.

В правовій системі Литовської Республіки особлива увага приділяється праву на обґрунтоване рішення суду, яке прямо захищене Конституцією. Конституційний Суд Литовської Республіки неодноразово наголошував, що такі конституційні імперативи витікають з того, що «правосуддя відправляють лише суди», «закон не може бути неустановленим», «справа має вивчатися справедливо», а кожний вирок або інше остаточне рішення суду має спиратися на правові підстави. Мотиваційна частина судового рішення має завжди бути раціонально обґрунтованою, а наведені аргументи мають достатньою мірою пояснювати вирок або інше остаточне рішення суду. Вимога правової ясності на основі принципу верховенства права означає, крім іншого, що вирок не може ґрунтуватися на прихованих аргументах або невідзначених обставинах, які нібито важливі для призначення справедливого покарання. Вироки або інші остаточні рішення судів мають бути зрозумілі учасникам провадження у справі та іншим особам. Якщо суд не зважає на цю вимогу, відправлення правосуддя не відбувається.

Кримінальний процесуальний кодекс Литовської Республіки (далі – КПК Литовської Республіки) визначає вимоги до змісту вироку або рішення суду. Рішення суду складається з трьох частин – вступної, описової (мотиваційної), та резолютивної. Зміст кожної частини чітко визначений і має додержуватися судом у кожному рішенні. Зокрема, КПК Литовської Республіки розвиває конституційне право на обґрунтоване рішення суду, визначаючи точний перелік відомостей, які, як мінімум, мають бути наведені в рішенні суду. КПК Литовської Республіки зобов'язує суд зазначити: 1) обставини доведеного кримінального вчинку, із зазначенням місця, часу, способу вчинення, наслідків та інших важливих обставин; 2) докази, на які суд спирається в своїх висновках, та підстави, на яких суд не визнав інші докази; 3) підстави правової кваліфікації кримінального вчинку та відповідні висновки; 4) підстави покарання, кримінальної санкції або накладеної освітньо-виправної санкції [7]. В кодексі також визначені мінімальні вимоги до змісту виправдувального вироку суду і рішення, яке звільняє засудженого від покарання. Суд може зазначити в рішенні інші важливі обставини і доводи, які він вважає важливими в конкретній справі, та відповідні власні висновки. На практиці литовські суди тяжіють до викладення мотиваційних частин своїх рішень з огляду на перегляд їхніх рішень судами вищих інстанцій.

Кримінальне процесуальне право Латвійської Республіки ґрунтується на конституційних нормах-засадах, проте основним джерелом є Кримінально-процесуальний закон Латвійської Республіки (далі – КПЗ Латвійської Республіки), який набрав чинності 1 жовтня 2005 р. У главі 19 КПЗ Латвійської Республіки визначено, що судовими рішеннями є вирок та ухвали суду. Відповідно до статті 511 рішення суду, яким справа вирішується по суті, ухвалюється у формі вироку суду та проголошується від імені держави. Вироком суду є судове рішення про вину або невинуватість обвинуваченого, застосування або незастосування до нього покарання, а також його виправдання або звільнення від покарання. Вирок має бути законним та обґрунтованим. Вирок суду може бути виправдувальним чи обвинувальним [8]. У передбачених КПЗ Латвійської Республіки випадках суд може винести обвинувальний вирок без призначення покарання. У статті 532 КПЗ Латвійської Республіки зазначено, що суд складає вирок, який складається із вступної частини, описової частини, мотивувальної частини та резолютивної частини. Вирок складається державною мовою. В описовій частині виправдувального вироку вказується суть обвинувачення. У мотивувальній частині

виправдувального вироку зазначаються: з'ясовані судом обставини події; підставу виправдання обвинуваченого та докази, що підтверджують їх; мотиви, за якими судом відхилено докази, на яких ґрунтується обвинувачення.

Поняття судового рішення закріплене у главі 5 Кримінального процесуального кодексу Естонської Республіки (далі – КПК Естонської Республіки), що має назву «Процесуальні документи, переклад і виклик особи». Вироком є рішення суду, винесене ім'ям Естонської Республіки внаслідок судочинства, яким кримінальну справу розглядають по суті [9]. При складанні вироку повинні дотримуватися норм статей 311–314 цього Кодексу. Згадані статті містять характеристики основних частин вироку та перелік елементів, які обов'язково зазначаються у кожній з частин. Так, у вступній частині вироку зазначаються: винесення вироку ім'ям Естонської Республіки; дата та місце винесення вироку; найменування суду, що виніс вирок, склад суду, імена та прізвища прокурора, захисника, перекладача та секретаря судового засідання; ім'я, прізвище, місце проживання або знаходження та адресу, особистий код, а за відсутності останнього – дата народження, та місце роботи або навчання обвинуваченого; наявність судимості у обвинуваченого. У резолютивній частині обвинувального вироку зазначаються: ім'я обвинуваченого; визнання обвинуваченого винним за відповідним пунктом, частиною та статтею Кримінального кодексу; вид та міра покарання, призначеного обвинуваченому за кожен злочин окремо, та покарання, що підлягає відбуттю за сукупністю; тривалість випробувального строку та перелік обов'язків, покладених на обвинуваченого, при умовному незастосуванні покарання у вигляді ув'язнення; зменшення призначеного строку покарання на одну третину (у випадках, передбачених КПК); обставини виконання вироку; обраний судом запобіжний захід або зміна або скасування раніше застосованого заходу; заходи, що вживаються щодо дітей, що залишилися без нагляду, та майна засудженого; рішення щодо цивільного позову або публічно-правової заяви про вимогу та заходи щодо забезпечення цивільного позову чи публічно-правової заяви про вимогу; заходи, що вживаються щодо речових доказів та інших предметів, вилучених або підданих арешту під час кримінального провадження; рішення щодо кримінально-процесуальних витрат; рішення щодо клопотання особи про відшкодування збитків, заподіяних їй у ході провадження з винного діяння, відповідно до Закону про відшкодування збитків, заподіяної особі у провадженні з винного діяння; порядок та строк оскарження вироку. У резолютивній частині виправдувального вироку зазначаються ім'я виправданого; рішення про виправдання обвинуваченого за відповідним пунктом, частиною, статтею Кримінального кодексу; рішення про скасування запобіжного заходу; рішення про скасування заходів щодо забезпечення цивільного позову; заходи, що вживаються щодо речових доказів та інших предметів, вилучених або підданих арешту під час кримінального провадження; видалення даних, що містяться в державному реєстрі відбитків пальців, базі даних ABIS та державному реєстрі ДНК; рішення щодо клопотання особи про відшкодування збитків, заподіяних їй у ході провадження з винного діяння, відповідно до Закону про відшкодування збитків, заподіяної особі у провадженні з винного діяння; порядок та строк оскарження вироку [9]. КПК Естонської Республіки основними нормативними вимогами до вироку встановлює законність та обґрунтованість вироку. Суд ґрунтується на вироку лише на доказах, що були предметом судового слідства, досліджувати які у сторін була можливість, та на обставинах, щодо яких і сторін була можливість оголосити свою думку.

У ч. 1 ст. 110 КПК України зазначено, що «процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду». КПК України визначає те, що має бути зазначене в мотивувальній частині судового рішення, включно з доказами, на які спираються висновки суду по кожному з обвинувачених, підстави зміни обвинувачення і підстави визнання обвинувачення або якоїсь його частини безпідставними [10]. На практиці, утім, принцип обґрунтованості судових рішень додержується не завжди. Передовсім таке трапляється тоді, коли захист наводить потужні докази проти обвинувачення і довести винуватість підсудного не видається можливим. В такому випадку суд подеколи може не оцінити всі докази, представлені захистом в ході слухання, але може не згадати про це в своєму

рішенні. Відтак, на поверхневий погляд рішення суду здається належно обґрунтованим, хоча ретельний аналіз матеріалів слухання і його запису призвели би до протилежного висновку. Одним із аспектів належної обґрунтованості судового рішення є законність одержання доказів, на які воно спирається. Конституція України гласить, що обвинувачення не може базуватись на доказах, одержаних в незаконний спосіб. На відміну від, приміром, американських федеральних норм щодо кримінального провадження, КПК України не містить прямих норм щодо виключення доказів з матеріалів справи. Конституційна норма майже нічого не дає в тих випадках, коли захист подає в суді клопотання про виключення незаконно або нечесно отриманих доказів, через відсутність у КПК будь-яких механізмів здійснення такої процедури [11, с. 523]. Суди звичайно відхиляють подібні клопотання, посилаючись на відсутність дотичних норм в КПК, і дають захистові скористатися лише правом подання клопотання про виклик нових свідків або експертів, чи про витребування нових доказів, чи про приєднання доказів до матеріалів справи. В дуже виняткових ситуаціях зазначені вище клопотання задовольняються слідчими (на досудовому етапі) або судом. Однак, згідно із КПК України обґрунтування обвинувального вироку має містити підстави відхилення судом інших доказів, і це, власне, служить єдиним засобом реалізації конституційної норми щодо незаконно одержаних доказів обвинувачення.

Висновки. Якість нормативних вимог до судових рішень у кримінальному процесі, які встановлені безпосередньо законодавцем, на загальнонаціональному рівні є необхідною умовою для доступності та якості правосуддя, зростання довіри до судової системи, адже судження суду про оцінку доказів, кваліфікацію діяння, призначення виду та розміру покарання, мотиви спростування доводів сторін характеризують не лише діяльність суду в конкретному кримінальному провадженні, але й є суттєвими показниками ефективності функціонування всієї судової влади. Кримінальні процесуальні закони всіх досліджуваних країн вимагають обґрунтування остаточних та інших судових рішень, хоча відповідні вимоги національних законодавств різняться. У відповідних законодавчих актах Литовської Республіки, Латвійської Республіки, Естонської Республіки та України чітко регламентовано, що саме підлягає включенню до окремих компонентів судового рішення. А двома основними нормативними вимогами є законність та обґрунтованість. Варто підкреслити, що кримінально процесуальне законодавство Литовської Республіки, Латвійської Республіки, Естонської Республіки більш збалансоване та сформоване на основі європейських стандартів. У кримінальному процесуальному кодексі України ще простежують радянські елементи, однак є тенденція до їх усунення та гармонізації з європейськими правовими категоріями за прикладом країн Балтії.

Список використаних джерел:

1. Фазікош Г. Юридична та соціальна природа судового рішення в цивільному судочинстві: сучасні наукові погляди. *Право України*. 2001. № 3. С. 23–29.
2. Авдюков М. Г. Постановление суда первой инстанции. Советский гражданский процесс: Учебн. Москва: Изд-во Москов. ун-та 1964. 453 с.
3. Коркунов, Н. М. История философии права / Н. М. Коркунов. СПб. : Типография М. М. Стасюлевича, 1915. 502 с.
4. Лупинская, П. А. Решения в уголовном судопроизводстве: теория, законодательство, практика / П. А. Лупинская. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Норма : Инфра-М, 2010. 240 с.
5. Тайлієва Х.Р. Судові рішення у кримінальному процесі. Дис. на здобуття наук. ступня канд. юрид. наук. за спеціальністю: 12.00.09. К.: НАВС. 211 с.
6. «Нечипорук і Йонкало проти України»: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683
7. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Литва: URL: https://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=66150
8. Кримінально-процесуальний закон Латвійської Республіки: URL: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums>

9. Кримінальний процесуальний кодекс Естонської Республіки: URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/122122021045>

10. Кримінальний процесуальний кодекс України: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

11. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія /За заг. ред. Ю.П. Аленіна; відпов. За вип. І.В. Глов'юк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 1148 с.

